
HET LAND VAN HERLE

Tijdschrift en contactorgaan

voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg

Het Land van Herle jubileert

Zoals wij U eind verleden jaar al meedeelden wordt 1985 voor Het Land van Herle een gedenkwaardig jaar. In april is het nl. 40 jaar geleden, dat de werkgroep van onze historische kring werd opgericht. Ons tijdschrift en contactorgaan is nog niet zo oud. Met dit nummer beginnen we de 35ste jaargang. Het laatste nummer van 1985 zal ons feestnummer worden en een omvang van ongeveer 100 blz. krijgen.

Mogen we U nog eens herinneren aan onze Monumententocht in en om het oude Land van Herle? Op za. 20 april a.s. kunt U tussen 11.00 en 17.00 uur monumenten bezichtigen in Heerlen (Pancratiuskerk/Schachtbok ON I), Welten (Weltermolen/Huis Strijthagen tot Welten), Voerendaal (Laurentiuskerk/Opgraving Romeinse villa), Bocholtz (Bongard/Overhuizen), Eygelshoven (Kerkje/Laathof) en Schaesberg (Kasteel Strijthagen). Een boekje met documentatie over alle monumenten kunt U ter plaatse kopen voor het luttele bedrag van fl. 1,-. Let U verder ook op de aankondigingen in de regionale pers?

Feest U mee en maakt U de schare van „vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg” groter door het aanwerven van een nieuwe abonnee?

Redactie.

De omslag van ons tijdschrift 1951-1985

Het veertigjarig bestaan van de historische kring „Het Land van Herle” biedt een goede gelegenheid om eens aandacht te besteden aan de omslag van ons tijdschrift (of, zoals de „oude garde” nog steeds zegt: „ons bulletin”) in de loop der jaren.

Zoals bekend, wordt door de historische kring sedert 1951 een gedrukt tijdschrift uitgegeven, dat voorafgegaan werd door één gestencild lustrum-nummer, verschenen in november 1950. Het tijdschrift begint derhalve nu aan zijn 35ste jaargang. In de jaren 1951 tot en met 1965 verschenen er 6 nummers per jaar, enkele malen (in 1957, 1962, 1964 en 1965) met dubbelnummers en in 1961 voor één keer vervangen door het „Jubileumboek 1950-1960”. Sedert 1966 bestaat een jaargang uit 4 nummers, waarbij tot nu toe één maal een dubbel nummer verscheen, te weten 1974 nr. 2/3 bij gelegenheid van het afscheid van drs. Van Hommerich. Inclusief het lustrum-nummer uit 1950 en het 274 bladzijden tellend jubileumboek werden aan de lezer tot nu toe bijna 4800 bladzijden druks aangeboden.

Hoewel de omslag van een tijdschrift niet het belangrijkste is, kan men vaak wel van de omslag het karakter, de stijl of de opvattingen van de uitgever aflezen. Het oordeel of dat in het onderhavige geval ook zo is, laat ik graag aan de lezer over.

Voor het eerste officiële, gedrukte nummer begin 1951 werd een artistieke omslag ontworpen door Jos Franck, dat „de drie belangrijkste periodes uit het Land van Herle symboliseert”, zoals destijds werd geschreven¹. „De ruïnes van de thermen, in 1940-1941 te Heerlen opgegraven, zijn de belangrijkste overblijfselen uit de Romeinse tijd in Nederland, de voorhof van 't kasteel Schaesberg is ondanks de staat van verval, waarin hij verkeert, indrukwekkend. Hij vertegenwoordigt de tijd, waarin de kasteelheren een voorname rol speelden op elk gebied van het maatschappelijk leven. Het silhouet van een machtig mijncomplex vormt de aanduiding van de tegenwoordige tijd, waarin de mijnbouw zijn stempel gedrukt heeft op de hele streek. Een eenvoudig veldkruis met knielbankje geeft uitdrukking aan de christelijke geest, die 't Limburgse volk door de eeuwen heen geleid heeft”. Zoals de afbeelding laat zien, is hiermee niet te veel en niet te weinig gezegd.

In de tekening waren tot en met jaargang 1960 de woorden „Bulletin van de historische kring Het Land van Herle” verwerkt. Bij het verschijnen van het „Jubileumboek 1950-1960” werd de omslag daarvoor aangepast, zodat de woorden „Bulletin van de” kwamen te vervallen. Bij het eerste nummer van 1962 werden deze woorden aan de bovenkant van de tekening vervangen door de aanduiding

„12e jaargang nr. 1, januari-februari 1962”, wat het grote voordeel opleverde, dat men voortaan op de omslag kon zien welk nummer men in handen had. Zoals hiervoor reeds aangegeven, wordt het tijdschrift nu nog vaak met het woord „bulletin” aangeduid.

Na deze kleine aanpassing bleef de tekening in gebruik tot eind 1971. Het eerste nummer van 1972 verscheen met een nieuwe tekening, vervaardigd door W.C.G. van de Warenburg. „Het zo langzaam aan vertrouwde herkenningsbeeld, dat sinds het begin van de uitgave is gebezigd, was volgens de mening van het bestuur en ook van vele lezers aan vernieuwing toe, omdat het een aantal voorstellingen van gebouwen e.d. bevat, die inmiddels nagenoeg geheel weg zijn of op het punt staan te verdwijnen”, zo leest men².

De nieuwe tekening bevatte weer diverse elementen: In de eerste plaats de gevangentoren te Heerlen met „een gedeelte van het

Omslag 1951 - 1971

plattelandsfort Herle" (de ommuring) en een deel van de Pancratiuskerk. Hiervoor werd gekozen met als argumentering: „Dit tafereel geniet momenteel door de ontmanteling en de reconstructie rond de kerk de belangstelling van overheid en bevolking". Vervolgens ziet men op de tekening een enorme liggende (fantasie) molensteen. In een uitsparing daarvan is „als symbool van de feodale periode van onze streek, een afbeelding van een zuil geplaatst, die momenteel nog op het terrein van kasteel Terworm is te zien". Een beeld van „het agrarisch karakter van het gebied wordt opgeroepen door het molenrad, dat tevens de diverse water (graan- en olie-) molens, aan onze beken gelegen, in herinnering roept". Tenslotte werd in de linker benedenhoek in bladvorm de letter L (van Limburg) aangebracht. Merkwaardig is, dat de (plaats voor de) datering op de omslag kwam te vervallen. Nog merkwaardiger is echter, dat de nieuwe omslag slechts twee jaargangen dienst deed.

Het eerste nummer van 1974 verscheen immers in een nagenoeg blanke omslag met slechts de vermelding geheel boven: „Het Land van Herle, tijdschrift voor beoefenaars van de historie van oostelijk Zuidlimburg, XXIV 1974, no. 1, jan/mrt". Het bestuur beoogde met deze strakkere, meer zakelijke vormgeving de omslag meer in overeenstemming te brengen met de verantwoord-wetenschappelijke inhoud van het tijdschrift.

In de praktijk bleek deze omslag echter te kaal. Midden op het blad was te veel ruimte. Het bestuur besloot dan ook met ingang van 1976 de omslag weer enigszins te veranderen, waarbij gekozen werd voor de vormgeving, zoals we die tot de dag van vandaag kennen. Toen werd ook de tekst op de omslag enigszins gewijzigd. Deze kwam te luiden: „Tijdschrift en contactorgaan voor vrienden en beoefenaars van de historie van oostelijk Zuid-Limburg".

Dat het huidige „oostelijk Zuid-Limburg" en het oude „Land van Herle" elkaar niet helemaal dekken, is een bekend feit. Waar het tijdschrift het meest wordt gelezen, kan afhangen van de inhoud en/of van de belangstelling van de bevolking, met andere woorden: de populariteit van het tijdschrift „Het Land van Herle" in een bepaald gebied hangt samen met de wisselwerking tussen de makers en de lezers van het blad.

De omslag „dekt" de inhoud, maar op de inhoud komt het aan. Ik ben er overigens van overtuigd, dat het voor vele lezers prettig zal zijn de oude omslagen (weer) te zien.

M.A. van der Wijst

NOTEN:

1. Het Land van Herle 1951 nr. 1, blz. 1.
2. Het Land van Herle 1972 nr. 1, blz. 1.

Omslag 1972 - 1973

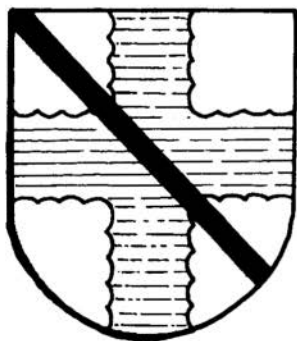
Adel en bastaardij

In de structuur van de middeleeuwse samenleving was bastaardij een normaal verschijnsel. In praktisch elke adellijke familie kwamen wel een of meer bastaardtakken voor. Uit onze regio zijn adellijke bastaarden bekend van o.a. de geslachten Hoen (Hoensbroek), Van Cortenbach (Voerendaal), Dammerscheidt (Voerendaal), Van Schaesberg, Van Strijthagen, Huyn van Amstenrade, Van Pallant en anderen.

Bastaard is de gewone aanduiding voor een onwettig kind (Latijn: illegitimus), d.w.z. niet uit een wettig huwelijk geboren. In oude akten treffen we ook vaak de term „natuurlijk” aan.

Bastaarden kregen meestal de naam van hun vader, werden door hem onderhouden en ook wel in eigen familiekring opgevoed. Soms droegen ze een andere naam zoals bijvoorbeeld Jan van Cosselaer, natuurlijke zoon van Jan II, hertog van Brabant. Hij verwierf in 1344 de burchtheerlijkheid Wittem en noemde zich sindsdien naar zijn bezitting: Van Wittem¹. Overigens was het in die tijd niet ongewoon om van naam te veranderen.

Bastaarden moesten hun wapen „breken” ter onderscheiding van legitieme kinderen en takken. Door het wapen heen liep dan een bastaardbalk of schuinstreep.

*Voorbeeld van een wapen
met bastaardbalk*

Anders dan de wettige kinderen hadden bastaarden geen recht op titel en opvolging. Wel was het gebruikelijk dat de natuurlijke zonen goederen van hun vader geschonken kregen of met het beheer ervan belast werden. Ook kregen zij dikwijls belangrijke ambten en functies toebedeeld. Veel bastaarden verkeerden dan ook maatschappelijk in een bevoorrechte positie. Als voorbeeld noem ik de kinderen van Dirk van Pallant, die onder meer heer van Wittem en drossaard van Valkenburg was. Deze had twee natuurlijke zonen. De ene, eveneens Dirk van Pallant geheten, zat op kasteel Terworm (1498) en was schout van de hoofdbank Heerlen (1486, 1509)²; de andere, Andries van Pallant, bezat de Pallantshof te Bergen en was schout van de hoofdbank Meerssen³. Van genoemde Dirk van Pallant is verder nog een natuurlijke dochter Gertrud bekend, die in 1472 huwde met Johan Penners van Strabach, schepen te Valkenburg⁴.

De naam van de moeder kan hoogst zelden worden achterhaald; in archivalia bleef hij als régel onvermeld. Uit welke kring of welk milieu zij afkomstig was laat zich slechts raden. Was het de dienstmaagd of een adellijke dochter? Een enkele keer wordt de moeder met name genoemd zoals in het geval van Joost van Cortenbach (1498-1560), heer van Helmond, die met Ida Becks (dochter van de plaatselijke schout) drie natuurlijke kinderen had. Uit zijn wettig huwelijk met Catharina van Halewijn sproten nog eens vier kinderen voort⁵.

Dikwijls huwde men pas op latere leeftijd, o.m. doordat niet altijd een geschikte adellijke huwelijkspartner te vinden was. Bij de inheemse adel die tot in de zestiende eeuw onderling sterk vermaagschap was, was de keuze vrij beperkt.

Een en ander had mede tot gevolg dat - het bloed kruipt nu eenmaal waar het niet gaan kan - sommige adellijke heren voor hun huwelijk al verscheidene natuurlijke kinderen hadden. Trouwens deze traditie zette men ook vaak na het huwelijk voort. Van een telg van het geslacht Van Pallant wordt een aantal van 30 (!) natuurlijke kinderen genoemd⁶.

Ingewikkelder wordt het wanneer bastaarden op hun beurt bastaarden verwekken, bastaarden van bastaarden dus. De stamboom gaat dan langzamerhand op een puzzel lijken. Zo had de vorengenoemde Dirk van Pallant (bastaard van Terworm) een aardje naar zijn vaartje en eveneens natuurlijke kinderen. Of hij met zijn wettige vrouw Barbara Van de Weyer kinderen had is onbekend. Het is evenwel niet uitgesloten dat de naamdragers Palant die in de doopregisters van de St. Pancratiuskerk van Heerlen in de jaren tussen 1602 en 1685 worden aangetroffen, tot zijn geslacht behoren⁷.

Handwritten text from a baptism register, dated Anno 1610. The text reads: '12 matthias palant cum uxore christina infans Anna Patrin(us) Casparus roen 206 an. na vroen.' The text is written in a cursive script on aged paper.

Inscrijving in het doopregister van de St. Pancratiusparochie d.d. 12 juli 1610. Tekst: Matthias Palant cum uxore christina infans Anna. Patrin(us) Casparus Roen Johanna Vroen.

In het algemeen komt in de zeventiende en achttiende eeuw bastaardij minder voor. Het hoeft daarom niet te verbazen dat velen bij het samenstellen van hun kwartierstaat⁸ - als ze maar ver genoeg

teruggaan - vroeg of laat op een bastaardzoon of bastaarddochter uitkomen en zo een adellijk persoon kunnen opvoeren die bijgedragen heeft tot hun afstamming. Een druppel blauw bloed in het voor-geslacht is altijd nog meegenomen.

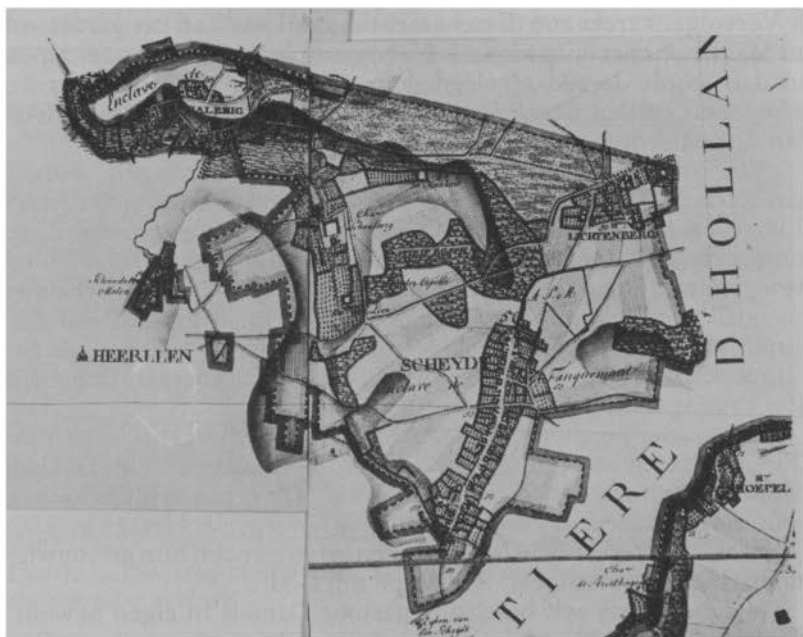
Jos Crott

NOTEN:

1. Em. Janssen C&S, Kasteel Wittem. Eertijds zetel van een rijksgraafschap. Gulden reeks van Limburgse monumenten no. 15, Maastricht 1960.
2. H.W.J. Dohmen, Heerlense schouten, in: Het Land van Herle, 1962, blz. 73-75, 101-107.
Zie ook: P. Peters, De Bestuurders van Heerlen, in: Jubileumuitgave V.V.V. 1936, blz. 176-185; Jos van de Venne, Het kasteel Terworm onder Heerlen, in: PSHAL 1922, blz. 145-154.
3. K.J. Th. Janssen de Limpens, Leen- en Laathoven in de Maaslandse Territoria vóór 1795, Maastricht 1974, blz. 190 (nr. 1111).
4. Eberhard Quadvlieg, Die Aachener Ahnen der Brüder von Humboldt, in: Mitteilungen der Westdeutschen Gesellschaft für Familienkunde. Band XIX (Jahrgang 47), 1959, S. 449-458.
5. Jac. J.M. Heeren, Geschiedenis van het Kasteel-raadhuis en de heren van Helmond, 1938.
Zie ook: J.A.J. Becx, Het geslacht Becx, vijf eeuwen in de Meijerij (1475-1975), Hilvarenbeek 1980.
6. Zie over de Van Pallants: H. Mosmans C&S, De Heeren van Wittem, Venlo 1923, blz. 48-51, 151-152; F.W.F.F. van Pallandt van Keppel, Genealogie van het geslacht van Pallandt in verband met de genealogie van de graven van Culemborch, 's-Gravenhage 1848; J.M. van de Venne, Geschiedenis van het land van Valkenburg, zijn heren en hun drossaarden, Valkenburg 1951, blz. 123-129.
7. GA Heerlen: Kerkelijke registers St. Pancratiusparochie, beginnend in 1588.
8. Een kwartierstaat is een staat of tabel van iemands voorouders, welke zowel de voorouders van vaders- alsook van moederszijde betreft.

1785: Schaesberg van Oostenrijks tot Staats

Het verdrag van Fontainebleau dat op 8 november 1785 (dus dit jaar 200 jaar geleden) tussen de Staten-Generaal en Oostenrijk gesloten werd, had ook grote gevolgen voor onze streken. Schaesberg, dat dankzij de inspanningen van de grafelijke familie bij het Partagetractaat in 1661 aan de koning van Spanje was toebedeeld¹ en vervolgens in 1713 Oostenrijks geworden was, werd nu door Oostenrijk afgestaan aan de Staten-Generaal². Daarmee kwam een eind aan de toch wel dwaze toestand van een Spaanse c.q. Oostenrijkse enclave in een Staats gebied. Door de Staten-Generaal werd de rentmeester van de domeinen en de geestelijke goederen in de Landen van Overmaas Mr. Willem Hendrik van Panhuys tot Haeren belast met „het reguleeren der grensscheijdinge in de landen van Overmase”³.

Topografische kaart van Schaesberg, gemaakt door graaf de Ferraris, 1777. Duidelijk is te zien dat Schaesberg een Oostenrijkse enclave in een Staats gebied is.

Op 13 juni 1786 is Van Panhuys in Schaesberg waar hij zijn Oostenrijkse collega's De Brou en Franquinet ontmoet. Door het luiden van de klok roepen zij „den officier, scheepenen, secretaris, borgemeesters, pastoor en de ingeseetenen van den dorpe en heerlijkheid Schaesbergh” bijeen, waarna deze ontslagen worden van de eed van trouw aan de keizer en waarbij zij zich onder de bescherming en de souvereiniteit van de Staten-Generaal stellen. De heerlijkheid en het dorp Schaesberg gaan vervolgens over in handen van de Staten-Generaal. Deze gebeurtenis wordt natuurlijk in een akte vastgelegd en door de hoofdpersonen ondertekend. Van Schaesbergse zijde zijn dat de drossaard Poyck d'Erenstein, de schepenen, de secretaris, de burgemeesters, de vertegenwoordigers namens de gehele bevolking en pastoor Daniëls.

Als vertegenwoordigers der bevolking zijn aangewezen Johannes Jongen en Gerardus Stevens, die ook de eed van trouw zullen afleggen. Door notaris Wilmar is ten huize van pastoor Daniëls een akte opgemaakt, waarin deze verklaart dat Van Panhuys de bevolking voor het gerechtshuis bijeengeroepen heeft en dat Jongen en Stevens aangewezen zijn om de akte van cessie te ondertekenen en de eed van trouw af te leggen. Als getuigen treden twee inwoners van Heerlen op nl. J.H. Lamberts en P.B. Cotzhuysen.

Vervolgens trekt een detachement dragonders van het garnizoen uit Maastricht het dorp binnen. Weer wordt iedereen bijeengeroepen en dan wordt de eed afgelegd door de officier (= de drossaard), schepenen, secretaris, burgemeesters, pastoor en „geconstitueerden” van de gemeente (nl. Jongen en Stevens).

„Wij ondergescreven officier, scheepenen, secretaris, borge-meesters, pastoor en geconstitueerdens van de gemeente der heerlijkheid en dorpe van Schaesbergh met ap- en dependentien van dien, verklaren den eed van trouwe en onderdanigheid aan Haar Hoog Moogende de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden als onze wettige souverain te hebben afgelegd in handen van den commissaris van Haar Hoog Moogende daartoe expresselijk ge-committeert. Actum binnen de Heerlijkheid Schaesberg op de Scheijt den 13 Juny 1786”.

In het doopregister van de parochie Schaesberg heeft pastoor Daniëls deze gebeurtenissen op 13 juni 1786 ook vermeld. Dankzij hem is de eedformule bewaard gebleven: „Ick erkenne en neme aen voor mijnen wettigen souverain de Hooghmoegende Heeren Staaten Generael der Vereenigde Nederlanden en sweire aen hun getrouwigheid en gehoorsaemheid: Soo helpe mij God”.

De gebeurtenis zelf beschrijft pastoor Daniëls in eigen bewoordingen: „Op deze 13e juni is door de keizerlijke commissarissen deze parochie en heerlijkheid Schaesberg in de pastorie (sic!)⁴ overgedragen aan de Hollandse commissarissen, nadat alle inwoners door klokgelui waren bijeengeroepen, en zo is de gehele koninklijke heerschappij overgegaan in het bestuur en de bescherming van de

Hoogmogende en Edele Verenigde Staten van Holland en Zeeland (sic!)⁵, waarbij toch de openbare uitoefening der plaatselijke instellingen en de volledige uitoefening van onze katholieke godsdienst gehandhaafd bleef en ik heb de eed van trouw moeten afleggen op de voorgaande wijze”⁶.

De souvereiniteitsoverdracht vormt in het doopregister een in het oog vallende breuk. De pastoor noteerde dat op 13 juni het registreren volgens keizerlijk bevel eindigde en dat het doopsel weer op de oude manier genoteerd werd. Daniëls doelt hier op het edict van Maria-Theresia van 6 augustus 1778 met betrekking tot de registratie van dopen, huwelijken en overlijdens, welk edict door keizer Joseph II nog eens werd aangescherpt op 16 november 1782⁷. Voor de doopakten werd daarbij voorgeschreven dat genoteerd zou worden plaats, dag en uur van de geboorte, de naam van het kind, die van zijn ouders en die van zijn peter en meter en hun woonplaatsen en dat de akte ondertekend zou worden door de vader, de peter en de meter. De laatste inschrijving voor de overgang naar de Staatse heerschappij is van 5 juni 1786, waaruit we vernemen dat op 5 juni 's morgens vroeg om 5 uur een kind geboren is nl. Johannes Leonardus Jacobus, zoon van Paulus Haan en Joanna Maria Voragie. Dit kind werd gedoopt; doopgetuigen waren Joannes Leonardus Crombagh en Barbara Haan uit Nieuwenhagen die ook - voor zover zij de schrijfkunst machtig zijn - ondertekenen.

5de juni, natas mens hore gaudia Baptistice
est Joannes Leonardus Jacobus filius
Legitimus Pauli Haan et Joanne Marie
Voragie conjugum. Sponsors erant Joannes
Leonardus Crombagh, hujus et Barbara Haan
ex Nieuwenhagen qui respective sub. signavit
J. L. Crombagh & signavit Barbara Haan
Sponsa matris

Laatste inschrijving (5 juni 1786) in het doopregister van Schaesberg in de Oostenrijkse periode.

De eerste inschrijving na de overgang is van 13 juli 1786. Alleen de namen van het kind, die van zijn ouders en die van de doopgetuigen worden vermeld. Een duidelijke verarming dus ten opzichte van de Oostenrijkse periode; een verarming waarvoor vooral genealogische onderzoekers weinig waardering zullen hebben.

A black and white photograph of a handwritten church register entry. The text is written in a cursive script on aged paper. It records a baptism on July 13, 1786, for a child named Franciscus Petrus, the son of Johannes Geachveling and Maria Josepha Helgers. The godparents are listed as Susseptus van der Meer and Barbara Maesen.

Eerste inschrijving (13 juli 1786) in het doopregister van Schaesberg in de Staatse periode.

Met de overgang van Schaesberg naar de souvereiniteit der Staten-Generaal begint een nieuwe fase in Schaesberg's geschiedenis. Pastoor Daniëls had een vooruitziende blik toen hij nadrukkelijk in het doopregister schreef dat de uitoefening van de katholieke godsdienst gewaarborgd werd. Wellicht zag hij de problemen reeds op zich en de katholieke gemeenschap afkomen, ook al bepaalde artikel 21 van het verdrag nadrukkelijk dat er vrije uitoefening van godsdienst zou zijn. Inderdaad was hij in 1789 reeds gedwongen officieel te protesteren tegen de invoering van 5 plakaten in de nieuwe Staatse gebieden. Met name de uitvoering van het Echtreglement 1656 (trouwen voor de dominee), de politieke reformatie 1660 (alleen protestanten als ambtenaar) en het schoolreglement 1680 (protestantse schoolmeesters) gingen tegen de vrijheid van godsdienst in⁸. Door de internationale ontwikkelingen en de komst van de Fransen zijn deze problemen vanzelf opgelost.

J. Jamar

NOTEN:

1. J.A.K. Haas, De verdeling van de landen van Overmaas 1644-1662, Assen 1978, blz. 231; L. Peters, Geschichte des Geschlechtes von Schaesberg, Assen 1972, blz. 146.
2. De betreffende tekst van art. 19 van het verdrag luidt als volgt: „En échange des cessions mentionnées dans l'article XVIII Sa Maj. Imp. cède à L.H.P. (= leur hautes Puissances. J.J.) les Seigneuries de Vieux Fauquemont, Schin sur la Geule, Strucht, avec leur Appartenances et Dépendances, la Seigneurie de Schaesberg avec ses Dépendances”. Vertaling: „In ruil voor de gebieden die afgestaan zijn en genoemd in artikel 18 staat zijne Keizerlijke Majesteit af aan Hunne HoogMogenden de heerlijkheid Oud-Valkenburg, Schin op Geul, Strucht met hun Ap- en Dependenties, de heerlijkheid Schaesberg met haar dependenties”.
The Consolidated Treaty Series, edited and annotated by Clive Parry, LL.D., Vol. 49, 1783-1786, New York, z.j.
De artikelen 18-23 zijn ook gepubliceerd in: J.J. de Wit en A.J.A. Flament, De vorming der heerschappijen op het grondgebied in Limburg, in: Publications 1911, blz. 89. Echter juist de woorden „la Seigneurie de Schaesberg avec ses dépendances” zijn daar weggefallen. Zie ook het Archief van de Heerlijkheid

Schaesberg, inv.nr. 32, waar ook de tekst van de separate conventie te vinden is. Het archief bevindt zich in het gemeentehuis van de vroegere gemeente Schaesberg.

3. J. Belonje, *De landsgrenzen bij Heerlen na het verdrag van Fontainebleau in 1785*, in: *Het Land van Herle*, 1981, blz. 53-63.
Voor het verhaal van Van Panhuys over deze kwestie raadplege men het archief van de Raad van State, nr. 2168, in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. Schaesberg heeft in dit verbaal het volgnummer 10 gekregen.
Over de betekenis van het tractaat van Fontainebleau voor onze streken raadplege men de scriptie van L.A.M. Brands, *Het Tractaat van Fontainebleau (1785) en zijn betekenis voor het Land van Overmaze*, Sittard 1965 (scriptie aanwezig in de bibliotheek van het Rijksarchief in Limburg en die van het Thermenmuseum te Heerlen).
4. Zoals uit de stukken blijkt, heeft de overdracht plaatsgevonden vóór het gerechtshuis. Het is ook logisch dat dit in het openbaar gebeurt. In de pastorie heeft notaris Wilmar een akte opgemaakt. Op zijn minst is de pastoor hier slordig te noemen.
5. De overdracht heeft natuurlijk niet plaatsgevonden aan de Staten van Holland en Zeeland maar aan de Zeven Verenigde Provinciën. Pastoor Daniëls is hier dus niet helemaal correct. Wellicht typeert dit wel de dominerende rol van de Staten van Holland en Zeeland.
6. *Hic finitum est registrare iuxta edictum caesarium et registratio fit modo antiquo. Juramentum fidelitatis quod praestare debui commissariis dominis Van Panhuisen et Romers quod quoque praestare debuit corpus schabinale et duo ex communitate electi: „Ick erkenne en neme aen voor mijnen wettigen souverain de Hooghmoegende Heeren Staaten Generael der Verenigde Nederlanden en sweire aen hun getrouwigheid en gehoorsaemheid: Soo helpe mij God”.*
N.B.
Hac decima tertia die junii per commissarios caesareos haec parochia et dynastia de Schaesberg in domo pastorali convocatis per campane sonitum omnibus incolis tradita est commissariis Hollandicis et sic totum regale dominum (sic!) translatum est ad regimen et protectionem potentissimorum et generosissimorum unitorum Hollandiae et Zelandiae Statuum loci ordinum salvo tamen publico et omni catholicae religionis nostrae exercito et praestare debui iuramentum fidelitatis in forma praecedenti.
7. Zie: *Recueil des ordonnances des Pays-Bas Autrichiens, troisième série 1700-1794*, tome XI, blz. 293-296 en tome XII, blz. 213-214.
8. Zie: L. Brands, a.w., blz. 9.
Zie voor het request tegen de invoering: J. Jongen, *Hoe onze voorouders hun rechten verdedigden*, in: *Het Land van Herle*, 1951, blz. 78-80. Zie ook Archief Heerlijkheid Schaesberg, inv.nr. 221.

Hebben de bokkerijdersbenden wel bestaan?

De zogenaamde bokkerijders waaromheen zich in de 18e eeuw op veel plaatsen opzienbarende processen afspeelden, vormen een onderwerp dat door zijn raadselachtigheid geregeld de aandacht trekt niet alleen van romanschrijvers en journalisten, maar ook van serieuze onderzoekers. Het thema wekt evenzeer interesse bij het brede publiek, getuige de vele toehoorders bij lezingen over de bokkerijders. Begin december 1984 besteedde de Regionale Omroep Zuid er uitvoerige aandacht aan in gesprekken van een verslaggever met pater Sangers, professor A. Blok en ing. G. Ramaekers.

Volgens de gangbare idee vormden de bokkerijders een grote bende van gauwdieven die gedurende meerdere jaren gezamenlijk kleine en grote inbraken pleegden in Zuid-Limburg en omgeving, waarbij ze af en toe gewelddadig optraden. Het heeft altijd verbazing gewekt, dat er zoveel personen lid van de bende zouden zijn geweest. Pater Sangers kon in de radio-uitzending dan ook niet aannemen dat er in het goede Limburg in de 18e eeuw zoveel mensen als dief en rover bestempeld moeten worden. Volgens hem was het meer een soort vroege strijders voor de vrijheid van het eenvoudige volk. Professor Blok uit Nijmegen nam zonder meer aan, dat allen deelgenomen hebben aan overvallen op kerken en boerderijen. Geen van beide standpunten brengt een bevredigende oplossing. Mogelijk ligt het hele probleem anders.

Gewoonlijk onderscheidt men twee perioden in de activiteiten der bokkerijders, omdat er tweemaal een lange reeks processen tegen hen werd gevoerd, namelijk in de jaren 1743-1745 en bijna dertig jaar later van 1772-1776. Parallel daarmee spreekt men van twee perioden in het optreden der bende(n): eerst van ongeveer 1730 tot 1744 en vervolgens van 1750 tot 1775.

Uit de bewaard gebleven processtukken zijn door enkele onderzoekers de namen van verdachte personen verzameld. Professor Blok geeft in zijn lezingen een aantal van ongeveer 650 voor de twee perioden samen. Ramaekers schrijft in zijn boekje over de woeste avonturen der bokkerijders, dat er in totaal 800 namen van benedeleden in de procesakten voorkomen¹. Wat de eerste bende betreft is hij van oordeel dat in Zuid-Limburg en het aangrenzende Duitsland 435 bokkerijders in de handen van de justitie zijn gevallen. Maar aangezien veel processtukken uit die periode zijn verdwenen, is volgens hem aannemelijk dat er nog meer benedeleden zijn aangehouden dan nu bekend is².

W. Gierlichs die alleen de geschiedenis der bokkerijders in het

Het kasteel van 's-Hertogenrade, toestand omstreeks 1870. Het merendeel der arrestanten uit het Land van 's-Hertogenrade zat hier gevangen; alle rechtszittingen van de diverse schepenbanken vonden er plaats.

voormalige Land van 's-Hertogenrade bestudeerde, stelde in het aanhangsel bij zijn artikelen het aantal bendeleden voor de eerste periode op 250. Hij telde erbij de rovers uit Schaesberg, Hoensbroek en Heerlen en uit een paar naburige Duitse plaatsen, omdat zij hadden samengewerkt met die uit het Land van 's-Hertogenrade³. Feitelijk heeft Gierlichs alleen het Oostenrijkse deel van het Land van 's-Hertogenrade behandeld, dat slechts één stadje en vijf dorpen omvatte. Daarvan kende Simpelveld met Bocholtz geen bokkerijders; maar voor het stadje Herzogenrath en de dorpen Merkstein, Ubach (met Ubach over Worms) en Kerkrade heeft Gierlichs in de processtukken 104 namen van bendeleden gevonden⁴. Dat is erg veel voor dit kleine gebied met zijn gering aantal inwoners.

Wat Kerkrade betreft kunnen we de zaak nauwkeuriger beoordelen. De pastoor van de parochie Sint Lambertus, welke toen samenviel met de schepenbank Kerkrade, heeft in de jaren 1740-1744 ieder jaar tesamen met zijn kapelaan alle huisgezinnen bezocht en de namen van de gezinsleden per wijk en per huis genoteerd. Deze parochianenregisters zijn gelukkig bewaard gebleven. Uit een zorgvuldige telling blijkt dat de parochie Kerkrade in 1743 2286 parochianen had en in 1744 2312⁵. Andersdenkenden woonden er toen niet in Kerkrade, zodat het aantal inwoners der schepenbank Kerkrade voor de jaren 1743/44 op 2300 gesteld kan worden.

Nu geeft Gierlichs voor de jaren 1743-1745 te Kerkrade de namen van 71 bendeleden. Volgens Ramaekers worden in de processtukken zelfs 76 bendeleden uit Kerkrade genoemd⁶. Op een aantal van 2300 inwoners is dat procentueel een hoog aantal verdachten: bij 71 namelijk 3.08%, bij 76 zelfs 3.3%.

Toegepast op de huidige gemeente Kerkrade, die een inwonertal van ruim 53000 heeft, zou dat betekenen dat er bij 3.08% 1632 personen en bij 3.3% 1749 personen in Kerkrade lid van een dievenbende zouden zijn. Dat zal niemand voor mogelijk houden. In 1984 werden te Kerkrade als verdachten aangehouden 567 personen. Komen - zoals bij de bokkerijders - alleen gevallen van diefstal en geweld in aanmerking, dan gaat het maar om 255 verdachten⁷. Dat is slechts 0.48% op de totale Kerkraadse bevolking.

Past men nu omgekeerd dit percentage toe op het inwonertal van Kerkrade in de jaren 1743/44, dan levert dat een aantal van 11 personen op als verdacht van diefstal en geweldpleging. Een aantal dat heel wat lager is dan bovengenoemde 71 of 76. De cijfers uit de 18e en de 20ste eeuw kan men niet zonder meer op één lijn stellen, maar ze geven wel een indicatie voor de onwaarschijnlijkheid van de aantallen dieven in 1743/44. Die 71 of 76 dieven zouden volgens de processtukken ook nog bij dezelfde diefstallen betrokken zijn geweest. Een vreemde zaak.

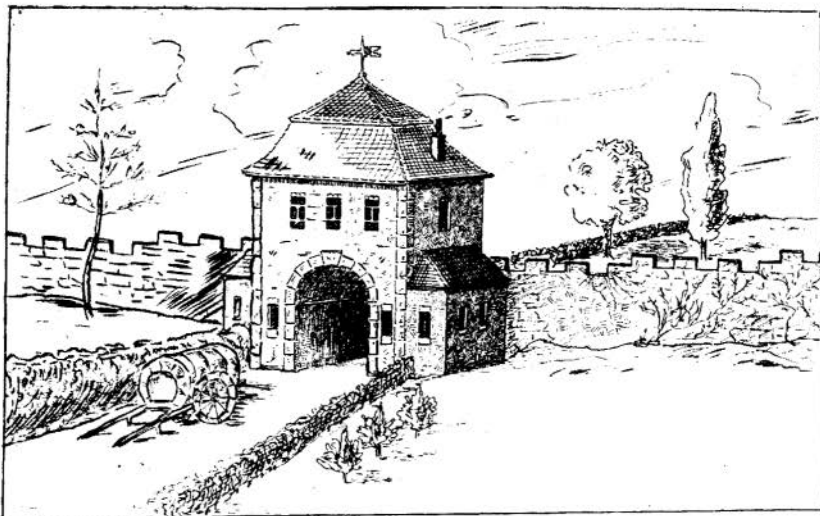
Een van de diefstallen was een inbraak in de pastorie van Marienberg, een dorp vlak over de grens bij Waubach. Daar drong op 20 februari 1742 een aantal dieven met geweld de woning van de pastoor W.J. Werden binnen, molesteerden de bewoners en namen geld, kleren, levensmiddelen en linnengoed van kerk en pastorie mee. Een oom van de pastoor, Peter Werden rector te Waubach, beschreef een paar dagen later in een latijnse brief aan twee familieleden, wat hem over die opzienbarende inbraak ter ore was gekomen. Volgens hem was het „een bende dieven en rovers ten getale van *ongeveer 16 of 20*” geweest⁸. Wanneer de zuster van pastoor Werden, die op de pastorie woonde, ruim een jaar later - op 23 april 1743 - ten overstaan van de schepensbank van Ubach onder ede een verklaring over het gebeurde moet afleggen, spreekt zij slechts over „*veele* manspersonen sonder dat sij den number daarvan weet te specificeren”. Deze hadden haar en de meid overvallen, de keldertrap afgestoten en hen daar aan handen en voeten gebonden, waarna ze de kamer van de pastoor openbraken en hem knevelden⁹. Die „veele” lijken dan niet meer dan 6 tot 8 personen te zijn geweest. In de brief van rector Werden heeft iemand naderhand de getallen doorgehaald en er 60 boven geschreven. Uit verklaringen van de bokkerijder Johannes Dircks uit Schaesberg kan men opmaken - zo schrijft Ramaekers - dat bij deze overval *meer dan 100* bendeleden betrokken waren¹⁰. Het aantal dieven groeide van het onbestemde „veele” (± 8) via 16, 20 en 60 tot meer dan 100! Een ongeloofwaardig aantal, dat niettemin te vinden is in de bekentenissen der veroor-

deelden die vastgelegd zijn in de processtukken.

We staan voor de vraag, wat de waarde is van deze processtukken. Waarop berusten de gegevens die er in voorkomen? Evenals nu zijn die stukken de neerslag van de gerechtelijke procedures die tegen de beklaagden werden gevoerd. Maar de procesgang bij een strafrechtelijke zaak - of met de woorden van die tijd: bij een crimineel geding - was heel anders dan tegenwoordig.

De schout die optrad als aanklager in naam der wet of met een moderne term als „officier van justitie” kon slechts bij het eerste proces van de lange reeks uitwendige bewijzen tegen de verdachte aandragen, doordat bij huiszoeking gestolen voorwerpen waren aangetroffen (zoals bij de gebroeders Douven in Merksteijn, juli 1741). De verdachte werd echter niet in een vooronderzoek aan de tand gevoeld en uitgevraagd, maar gedurende het aangespannen proces. Dan probeerde men pas nadere gegevens aan de weet te komen en de namen van eventuele medeplichtigen; meestal moest de pijnbank eraan te pas komen.

Personen die genoemd waren, werden op hun beurt gearresteerd en aan een proces onderworpen. Daarbij hoefde de schout geen uitwendig bewijs meer te leveren; er werd alleen geprocedeerd op grond van de beschuldigende verklaringen die door eerdere arrestanten waren afgelegd. Bij een dergelijk stafproces - inquisitoir proces genoemd - was de verdachte slechts voorwerp van onderzoek (van de „inquisitie”) en dat onderzoek speelde zich af binnen de gerechtskamer. Tevoren was de beklaagde niet op de hoogte gesteld;

Bovenste poort te 's-Hertogenrade, gelegen aan de voet van de kasteelheuvel. (Reconstructie volgens aanwijzingen van Gierlichs.) Er waren zoveel gearresteerden dat een deel in het vertrek boven de poort werd opgesloten.

pas staande tegenover de rechtbank vernam hij de beschuldigingen. Als verdachte had hij bij het inquisitoir proces geen rechten, ook niet het recht op een verdediger!

Het verhoor in de gerechtshkamer vond plaats aan de hand van „interrogatoriën”, d.w.z. vragenlijsten. De schout had tevoren een reeks vragen geformuleerd die hij de verdachte zou stellen. Waren de schepenen die als rechters optraden, het daarmee eens, dan werd de beklaagde op grond van deze vragen verhoord.

Het is een heel andere gang van zaken als bij het moderne strafproces, waarbij de verdachte op de hoogte is van de beschuldigingen die tegen hem bestaan. De officier van justitie, de aanklager, verzamelt vóór het proces bezwarend bewijsmateriaal, maar de verdachte kan van zijn kant via de verdediging ontlastend materiaal bijeenbrengen. In het eigenlijke proces, dat plaats vindt voor onpartijdige rechters, staan aanklager en beklaagde als gelijkge-rechtigde partijen tegenover elkaar, terwijl de beklaagde wordt bijgestaan door een advocaat. Bij het oude inquisitoire proces had de beklaagde alleen te antwoorden op de voorgelegde vragen.

Benauwend is het bovendien dat destijds bij de waarheidsvinding door de rechtbank de foltermethode officieel was ingebouwd. Wanneer het om misdrijven ging waarop de doodstraf stond en het uitwendig bewijs niet te leveren was, trachtte men een bewijs te verkrijgen door middel van de pijnbank, omdat een bekentenis nodig was voor de veroordeling. In het bijzijn van de rechters werd de beklaagde aan zware folteringen onderworpen, totdat hij een bekentenis had afgelegd.

Een instelling als Amnesty International zou tegenwoordig in alle felheid protesteren tegen zo'n procesgang. Maar de zogenaamde bokkerijders werden met goedvinden van geconsulteerde rechtsgeleerden voortdurend op deze wijze verhoord. En de officiële martelingen waren bepaald niet zachtzinnig. Gezeten op een folterstoel werd de verdachte achtereenvolgens aan een drietal folteringen onderworpen: eerste graad: duimschroeven die de duimgewrichten samenpersen, tweede graad: Spaanse stevels die het scheenbeen omklemden en kneusden, derde graad: ruggelings opgetrokken worden aan de wipgalg. De martelingen duurden en werden herhaald totdat de verdachte bekende. Gierlichs heeft de barbaarse „tortuur” uitvoerig beschreven; afschuwwekkende staaltjes uit de processtukken zijn te vinden bij J. Jansen in Limburg Vandaag 1974 en bij G. Goossens in het boek over Ubach over Worms¹¹.

Had de beklaagde tenslotte op de pijnbank bekend, dan werd hij verbonden en naar de gevangenis teruggebracht. Een paar dagen later kreeg hij tijdens een „recollectie” de gelegenheid om op de „bekentenissen” terug te komen. Hij werd dan ongeboeid en zonder tekenen van dwang in een gewone kamer voor de rechtbank gebracht. Zijn bekentenis werd voorgelezen en hem werd gevraagd, of hij daarbij bleef. Herriep de beklaagde, dan was een nieuwe

Terechtstelling van „bokkerijders”, ca. 1775. De uitgebeelde methoden werden inderdaad gebruikt. Paters stonden de veroordeelden bij; toeschouwers kwamen van heinde en ver. - Volgens het onderschrift zou de bende 1030 (sic!) personen omvat hebben en te Heerlen en Herzogenrath hebben terechtgestaan.

verwijzing naar de pijnbank rechtens noodzakelijk. De onmenselijkheid van een dergelijke procesgang was zodoende nergens te doorbreken.

Om aan de ondragelijke pijnen te ontsnappen werden op de inquisitoire vragen uiteindelijk de gewenste antwoorden gegeven. Zo kwamen bekentenissen tot stand en vielen namen van medeplichtigen, waaraan in de werkelijkheid niets beantwoordde. Rammaekers geeft een ontstellend voorbeeld van de afschuwelijke werking van de pijnbank. In 1557 stond te Schaesberg een jongeman terecht wegens doodslag tijdens een vechtpartij op de kermis. Op de pijnbank bekende hij de dodelijke slag te hebben toegebracht, maar bij de „recollectie” zei hij: „Ik heb het niet gedaan. Maar ik laat me geen pijn meer doen; liever zal ik zeggen wat gij hebben wilt; ja, ik heb het gedaan.” Vertwijfeld voegde hij eraan toe: „Maar dit moet ik zeggen, omdat ik geen pijn meer kan verdragen”. De noodkreten werden zorgvuldig opgetekend, maar vonden geen begrip. De man werd ter dood gebracht, op advies van de toegevoegde rechtsgeleerden¹².

Een ander voorbeeld: Tijdens de eerste reeks processen tegen de „bokkerijders” werden op 12 maart 1744 te Herzogenrath vier mannen ter dood gebracht. De dagboekschrijver van de abdij Kloosterrade, die blijkbaar ooggetuige is geweest, noteerde over een van de vier: „Toen hij op de plaats van de terechtstelling het vonnis hoorde voorlezen tezamen met de misdaden, op grond waarvan hij terechtgesteld zou worden, riep hij met luide stem en vol verontwaardiging met de voet op de grond stampend tot de griffier: „Alles wat gij daar voorleest, is vals; ik herroep alles wat ik tegen mij en ten laste van anderen verklaard heb. Ik ben onschuldig!” Dan wierp hij zich op het gereed liggende kruis en liet zich 't hoofd afslaan.” We vernemen hier de machteloze woede van iemand die totaal geen gehoor vindt voor de feitelijke waarheid; we zien zijn vertwijfeling: hij stort zich in de dood. De dagboekschrijver was stomverbaasd, want deze boosdoener (malefactor) had de misdaden nota bene zónder foltering bekend¹³. - Dus reeds de verhoorfase waarbij de folterwerktuigen door de beul getoond werden en alleen met de pijnbank werd bedreigd, bracht mensen tot onware bekentenissen.

Deze voorbeelden tonen dat de gerechtelijke stukken met bekentenissen over diefstallen, inbraken en bendes allerminst betrouwbaar zijn. Onder invloed van de helse foltering bekenden gevangenen alle misdaden die men hen voorlegde. De hedendaagse onderzoeker zal eindelijk ook de vele herroepingen serieus moeten nemen.

Enkele veroordeelden hebben hun herroepingen in de openbaarheid gebracht. Zo lieten twee van de op 12 maart 1744 terechtgestelden via de paters die hen in het laatste uur bijstonden, schriftelijk tegenover de hoogdrossaard van 's-Hertogenrade verklaren dat zij onschuldig waren¹⁴.

Degenen die in de eerste periode in de omgeving van 's-Hertogen-

rade terechtgesteld werden, ontvingen - ieder persoonlijk - geestelijke bijstand van een pater of broeder Franciscan uit Aken. In de kroniek van het klooster is vastgelegd dat zeven paters en drie broeders aanwezig waren bij de terechtstelling van 10 personen op 10 september 1743 te Ubach. Akense Franciscanen begeleiden ook 10 personen op 16 september te Schaesberg, eveneens 10 personen op 9 oktober te Kerkrade, 1 man op 14 oktober te Rimburch, 6 personen op 21 oktober te Schaesberg en 4 mannen op 12 maart 1744 te Herzogenrath.

In totaal hadden zij toen 41 ter dood veroordeelden bijgestaan. De kroniekschrijver maakt dan de opmerking, dat deze mensen bijna allemaal inwoners van die dorpen waren, meestal getrouwd. En dat zij *doorgaans* (plerumque) allemaal tot op het laatste ogenblik verzekerden onschuldig te zijn, en herriepen wat zij onder de tortuur hadden bekend!¹⁵. Dat is een notitie gemaakt binnen kloostermuren en niet bestemd voor een polemisch doel. Zij laat geen andere conclusie toe dan dat reeds bij de eerste veroordeelden voornamelijk onschuldigen voor de rechtbanken hebben gestaan. Dat geldt in nog sterkere mate voor de personen die naderhand werden gearresteerd op grond van de zogenaamde bekentenissen der reeds veroordeelden.

De vraag die boven gesteld werd, of de processtukken gebruikt kunnen worden voor het vaststellen van de objectieve waarheid, moet ontkennend beantwoord worden. Wat in de verslagen der verhoren zijn neerslag heeft gevonden, is niet het feitelijk gebeurde.

In Oostenrijks 's-Hertogenrade heeft er in de eerste periode, die hier bekeken is, geen omvangrijke bende van dieven of - als U wilt - geen grote bokkerijdersbende bestaan. Het werkelijk aantal dieven bedroeg hoogstens 10% van het aantal van 104 dat Gierlichs noemt. Voor het hele landje een tiental waarvan er enige te Kerkrade woonden.

De processen in andere dorpen van Zuid- en Midden-Limburg zijn in de eerste periode op gang gekomen door de zogenaamde bekentenissen van de gevangenen te 's-Hertogenrade. Overal werden verdere „bewijzen” uitsluitend via de pijnbank geproduceerd en zijn daardoor waardeloos. De gearresteerden werden immers op de pijnbank tot benedeleden gemaakt. In werkelijkheid heeft er in Zuid-Limburg en aangrenzende gebieden geen uitgebreide bende van „bokkerijders” bestaan. Dat zal ook gelden voor de tweede periode (1772-1776), toen de rechtbanken nog steeds via foltering de bewijzen verzamelden.

Het historisch onderzoek zal voortaan niet zozeer op de vervolgd, de zogenaamde bokkerijders, gericht moeten zijn, maar op de vervolgers, door wier toedoen het waanidee over de „benden bokkerijders” is ontstaan. Het is overbodig naar sociale of politieke oorzaken te zoeken die tot zo'n bendevorming konden leiden. De grote mafia-achtige bende heeft niet bestaan.

Mevrouw Dresen-Coenders heeft op indringende wijze onderzocht,

hoe in een christelijke maatschappij het waandenkbeeld omtrent heksen ontstond en groeide, en helaas veel slachtoffers maakte¹⁶. Het is hard nodig dat bestudeerd wordt, hoe in de 18e eeuw bij overheidspersonen en geestelijken een gelijksoortig waanidee omtrent „een goddeloze bende bandieten en nachtdieven” kon ontstaan en eveneens talloze onschuldige slachtoffers maken.
(Wordt vervolgd.)

L. Augustus

NOTEN:

1. G. Ramaekers en Th. Pasing, De woeste avonturen van de Bokkerijders, Heerlen 1972, blz. 179.
2. Idem, blz. 72.
3. W. Gierlichs, De geschiedenis der bokkerijders in het voormalig land van 's-Hertogenrade, Roermond-Maaseik, z.j., blz. 58-60. (Boekuitgave van twee artikelen uit Rolduc's Jaarboek 1938 en 1939, met een Aanhangsel over de eerste periode.)
4. Idem, blz. 17 en 18.
5. Gemeente-archief Kerkrade, archief der parochie St. Lambertus. De tellingen zijn verricht door N. Moonen, vroegere medewerker van de Stichting Fontes Rodenses.
6. Gierlichs, blz. 17 en 18; Ramaekers blz. 53.
7. Vriendelijke mededeling van de heer Sider der gemeentepolitie van Kerkrade.
8. De brief, d.d. 25 februari 1743, wordt bewaard in het parochie-archief van Waubach; is uitgegeven in: Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins 26 (1904) blz. 387 en 388 (daar alleen het bovengeschreven getal 60); in Nederlandse vertaling bij H. Goossens, Ubach over Worms, z.pl. 1981, blz. 159 en 160. - De brief was gericht aan een neef van de rector die hem moest doorsturen aan neef Moers te Luik. Dit was Peter Dominikus Moers, die in 1744 rector te Waubach werd, waardoor de brief in het parochie-archief belandde.
9. RAL, L.v.O. 3159, afgedrukt bij Goossens, blz. 597 en 598.
10. Ramaekers, blz. 40. Johannes Dircks werd op 6 juli 1743 gearresteerd en op 16 september terechtgesteld (Gierlichs blz. 60, tweede kolom; Ramaekers blz. 56).
11. Gierlichs blz. 36-38; J. Jansen, Bokkerijdersprocessen: grootste gerechtelijke misgreep uit Limburgse geschiedenis, in: Limburg vandaag 6 (1974), nr. 9, blz. 21.
12. Ramaekers, blz. 11.
13. Het dagboek is in het Latijn geschreven. De passages betreffende de „bokkerijders” zijn afgedrukt en vertaald bij Gierlichs, blz. 152-171. Vaak wordt het woord „praetor” vertaald met „rechter”, een storende fout, omdat de „schout” bedoeld is. Deze trad nooit als rechter op, maar bekleedde de functie van aanklager. - De passage van de terechtstelling van 12 maart op blz. 164-167. Het woord „malefactis” is vertaald met „medeplichtigen” in plaats van „misdaden”.
14. Dagboek Kloosterrade, zie noot 13.
15. De betreffende passages zijn in Duitse vertaling gepubliceerd door Dr. Lersch in: Echo der Gegenwart, 17.März 1878, erstes Blatt.
16. L. Dresen-Coenders, Het verbond van heks en duivel. Een waandenkbeeld aan het begin van de moderne tijd als symptoom van een veranderde situatie van de vrouw en als middel tot hervorming der zeden, Baarn 1983.

Berichten

SCHOOLFOTOBOEK SIMPELVELD

Oude foto's zijn erg populair en uitgaven waarin oude foto's in groten getale verwerkt zijn, worden grif verkocht. Indien een auteur er echter op uit is om zonder veel werk succes te hebben, kan hij zijn aandacht beter op iets anders richten. Immers de kwaliteit van een fotoboek met oude foto's is gelegen in de kwaliteit van de inleiding en de onderschriften bij de foto's. Wat dat betreft, heeft H. van Wersch zeker niet de gemakkelijkste weg gekozen. Immers het identificeren van de vele personen is een zeer arbeidsintensief werk, maar juist de identificatie maakt de foto pas echt waardevol.

Daarnaast geeft hij ons in de inleiding een korte geschiedenis van het onderwijs in Simpelveld; het aardige van deze lokale historie vind ik persoonlijk altijd de korte afstand die er is tussen lezer en vroegere gebeurtenissen, of zo men wil de kleinschaligheid waarin zich alles afspeelde. Juist in een kleine gemeenschap gaan de mensen meer voor ons leven en kunnen wij een beter begrip krijgen voor de vroegere samenleving.

Wat te denken bijv. van de gebeurtenissen in 1906 (blz. 19) als de gemeenteraad besluit de salarissen te verhogen, maar de onderwijzer „moest wel met de kinderen naar de kerk gaan, fulmineerden enkele raadsleden, anders zou de verhoging weer ingetrokken worden"! En dan te bedenken dat het toen om een openbare school ging! Van Wersch heeft dan ook volledig gelijk met zijn conclusie dat er bij de overgang van openbaar naar bijzonder onderwijs in 1928 in Simpelveld weinig veranderde (blz. 23). Mij lijkt dat het onderwijs ook voor 1928 zeker reeds in de geest bijzonder was.

Het boekje telt 173 bladzijden en geeft 139 foto's uit de periode 1899-1984 met een inleiding van 29 bladzijden. Het is verkrijgbaar bij boekhandel drukkerij Coenen in Simpelveld en kost fl. 19,50.

J. Jamar

LIJST VAN SCHENKINGEN AAN DE ARCHIEFDIENST EN HET THERMENMUSEUM, 1984.

Mevr. Ackermans-Delnoy, Vijlen: 26 bidprentjes; Dhr. W. Bemelmans, Geleen: 2 foto's; Dhr. M. Blom, Dalßen: 100 prentbriefkaarten; Dhr. S. de Boer, Kerkrade: 35 bidprentjes; Bonnefantenmuseum, Maastricht: 4 publicaties over het Bonnefantenmuseum; Dhr. R. Braad, Heerlen: brochure Herplaatsing en plechtige inzegening van het stenen kruis Overbroek; Dhr. H.G.J. Breuer, Kerkrade: 1 foto, 25 bidprentjes, 5 rouwbrieven, boek: Naar groter eenheid, Geschiedenis van het Nederlands Verbond van Vakverenigingen 1906-1981, boek over Albert Hahn, diverse tijdschriftafleveringen; Dhr. R. Broeksmit, Heerlen: denarius (56 v. Chr.); C.B.S., Heerlen: 2 speciale nrs. C.B.S. kroniek, Vijfentachtig jaren statistiek in tijdreeksen, 1899-1984, 2 tijdschriftafleveringen; Dhr. J. Cloudt, Heerlen: 35 bidprentjes; Coriovallum Pipe Band, Heerlen: 2 boekjes o.a. The History of the Coriovallum Pipe Band; Dhr. A. Corten, Heerlen: 2 publicaties: feestgids

opening 30 nov. 1984 Basisschool St. Martinus Welten, Limburgse kastelendag 1984 (excursie Stichting Limburgse Kastelen); Dhr. F. Crutzen, Simpelveld: 3 foto's; Dhr. P. Defesche, Heerlen: publikatie From Normandy to the Elbe („Old Hickory”, 30th infantry division); Dhr. P. Delnoy, Vijlen: 1 genealogie Delnoy, publikatie Honderd-jarig bestaan St. Martinuskerk Vijlen; General W. Douglas, Amerika: mouwembleem 102de divisie OZARKS; Dhr. J. Draak, Utrecht: beknopte genealogische gids voor Nederland: woordenboekje; Mevr. Driessen, Heerlen: Amerikaans gebedenboek, gedrukt door het Limburgs Dagblad; Mevr. Eckfeld-Sijstermans, Kerkrade: publikatie G. Tholen: Die Familie Breidkopff; Mevr. G. Esser, Herzogenrath: fotocopie P. und S. Krückel: Der Hof zu Scherpenseel. R.K. doopregister Teveren, 1838-1933. Fotocopie; K. Fassbinder, Baesweiler: klapper op de doop-, huwelijks- en overlijdensregisters van Baesweiler, 1658-1819. 2 delen; klapper op de doop-, huwelijks- en overlijdensregisters van Beggendorf, 1654-1798, Bettendorf 1770-1798 en Oidweiler 1701-1798; Dhr. S. Figas, Hoensbroek: embleem en gedeelte noodrantsoen Amerikaanse troepen W.O. II; Dhr. A.F. Gehlen, Heerlen: Gemeentegids Simpelveld; Gemeente Valkenburg: publikatie Steenkolenmijn Valkenburg in beeld; Gemeentearchief Arnhem: 4 publikaties i.v.m. 750 jaar stadsrechten Arnhem; Dhr. E.P. Geuskens, Heerlen: scriptie De Romeinse thermen; Dhr. H. Goossens, Ubach over Worms: 220 bidprentjes; Dhr. H. Heuts, Capelle a.d. IJssel: 250 bidprentjes; Dhr. A. Houtermans, Mönchengladbach: Statut für die Wurm-Knappschaft zu Bardenberg; Dhr. H. Huntjens, Heerlen: Het oude land van Loon, 1952-1955. 19 afl.; Bulletin de la Société royale Le vieux-Liège, 1956-1978. 32 afl.; Chronique de la Société royale Le vieux-Belgique, 1964-1978. 15 afl.; Limburg. (Maaseik), 1956-1968. 86 afl.; Dhr. P.N.J. van der Hijden. (P.P.R.), Nuth: toespraak van Ria Beckers, 13 januari 1984 in kasteel Wijnandsrade; Inmerc bv, Wormer: Spectrum atlas van Nederlandse dorpen; Dhr. J.H. Jongen, Eijgelshoven: 55 bidprentjes; Dhr. A. Jonkergouw, Sittard: oorlogsdagboek van E.J.M. van de Weijer-Palmen. 22 dln.; Dhr. C.A. Kalee, Utrecht: 3 archeologische publikaties; Mevr. Kleuskens, Heerlen: gasmuntje Heerlen (messing); Firma de Kort B.V., Tilburg: glas-in-loodramen met gemeentewapens Heerlen en Hoensbroek met ontwerptekeningen; Dhr. F. van Kreveld, Hoensbroek: 15 bidprentjes, 1 rouwbrief; Dhr. H. Loontjens, Heerlen: 35 bidprentjes, 335 rouwbrieven; Dhr. S.J. Maas, Geleen: publikatie Gezellenhuis „Lindenheuvel” exit!; Mevr. H. Marichal, Leuven: overdr. Valkenburg-vuursteen, uit: Archeologie in Limburg 1983; Dhr. H. Meens, Heerlen: Parochiegids H. Hart van Jezus Schandelen-Palemig 1984; Dhr. F.L.L.M. Merckelbach, Rotterdam: publikatie Ein Burgus in Froitzheim, Kreis Düren; Dhr. G.J. Metzelaar, (Stichting Nederlands Venetië comité): 2 publikaties: Venice restored; Pictures from a living past; Dhr. K.H. Mevissen, Waldenrath: „Catalogus genealogicus Afden”, alfabetische klapper ca. 1650-1860; Doop-, huwelijks- en overlijdensregister van Grotenrath, 1864-1933. Fotocopie; Mevr. Mooren, Grave: 3 prentbriefkaarten; Dhr. W. van Mulken, Bunde: publikatie van Mulken: Inventaris van het archief van de Koninklijke fanfare „St. Caecilia” te Hulsberg 1859-1980; Nederlands Hervormde kerk, Brunssum: Streekgemeentenieuws Zuid-Limburg centrum. Hervormde streekgemeente Brunssum etc., 1983-1984; Wegwijzer 1984-1985. Hervormde streekgemeente Zuid-Limburg-centrum.